

Т.О.Лещенко

ТЕРМІНИ В СТОМАТОЛОГІЇ: ІМЕННИКИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ В РОДОВОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

Вищий державний навчальний заклад України

«Українська медична стоматологічна академія», м.Полтава

Наші дослідження в нормованості медичної термінології, зокрема галузі стоматології, ґрунтуються на тому, що «вивчення наукової термінології характеризується тісним переплетенням теоретичного і методичного (прикладного) аспектів» [1].

Термінологічна система стоматології – одна з найскладніших у мові медицини. Стрімка інтернаціоналізація медичної комунікації та утворення великої кількості нових термінів спонукають лінгвістів до поглибленого вивчення медичної стоматологічної термінології. Цими положеннями зумовлюється **актуальність** дослідження, яким ми продовжуємо цикл власних статей про функціонування наукового стилю в мові стоматології [2-6].

Мета дослідження – висвітлити окремі правописні особливості базових термінів стоматології – іменників чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку.

Матеріали дослідження – наукові тексти зі стоматології (дисертації, журнальні статті).

Результати дослідження та їх обговорення

Унормування і правильне застосування терміносистеми стоматології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: неточне лексичне позначення наукових понять; уживання слів, не властивих українській мові, зокрема її науковому стилю; наявність термінологічної полісемії

(багатозначності); порушення лексичних, стилістичних, і особливо - правописних норм.

Особливі труднощі в терміносистемі стоматології, як і загалом в українському правописі, викликає вживання **родового відмінка** однини іменників чоловічого роду 2 відміни, які залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**. Розбіжності в трактуванні закінчень родового відмінка (**-а** чи **-у**) в словниках зумовлені об'єктивним чинником - певною невпорядованістю цього розділу в українському правописі. Так, за правописом, закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах) та **-я** (в м'якій групі) приймають іменники, коли вони означають: назви осіб, власні імена та прізвища; назви тварин і дерев; назви предметів; назви населених пунктів (із уточненням (Кривого Рогу і под.); інші географічні назви; назви мір довжини, ваги, часу тощо; числові назви; назви машин і їхніх деталей; терміни іншомовного походження, які означають елементи будови чогось, **конкретні предмети**, геометричні фігури, а також українські за походженням суфіксальні слова-терміни [14, с.69]. Закінчення **-у, -ю** мають іменники чоловічого роду на приголосний, коли вони означають: речовину, масу, матеріал; збірні поняття, зокрема назви кущових і трав'янистих рослин і сортів плодових дерев; назви будівель, споруд, приміщень та їхніх частин (із уточненнями); назви установ, закладів, організацій; переважна більшість слів зі значенням місця, простору тощо (з уточненнями); явища природи; назви почуттів; назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, **загальних і абстрактних понять**; терміни іншомовного походження, що означають фізичні чи хімічні процеси, частину площі й т. ін.; назви ігор і танців; більшість (*підкр. наше*) складних безсуфіксальних слів (крім назв істот); переважна більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот); назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін. [14, с.69 -71].

Як бачимо, на жаль, жодної згадки про іменники, які належать до медичних термінів, у правописі немає. З огляду на гостру необхідність

упорядкування медичних термінів цієї граматичної категорії ми розробили їх детальну класифікацію [3, с.66 -73; 4, с.210-216].

Пропонуємо власну класифікацію відмінкових закінчень найпоширеніших термінів терапевтичної стоматології, які є вищевказаними іменниками.

Іменники чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку однини мають закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (в м'якій групі), коли вони означають:

а) назви **конкретних** предметів - стоматологічних інструментів, пристроїв, елементів облицювання: *амальгамтретера, бора, бранша, вазоконстриктора, верифікатора, вініра, глибиноміра, десенситайзера, дрільбора, екскаватора, екстрактора, електрода, зонда, інструмента (але інструментарію), каналонаповнювача, контейнера, кламера, К-римера, К-файла, лазера, мастеркоума, мікромотора, мітчика, наконечника, пасфіндера, пінцета, поліра, пустера, рашпіля, рутфейсера, скейлера, слиновідсмоктувача, спредера, стопера, тампона, термоаплікатора, упора, файла, філера (як штифт), фініра, флоса, шаблона (пристрій, креслення), але шаблону (зразок); шпателя, штифта, штопфера;*

б) назви зубів і власне іменник **«зуб»**: *зуба, моляра, премоляра, різця;*

в) назви видів клітин, анатомічних утворів, окремих тканин: *відламка, вузлика, енамелобласта, епітеліоцита, еритроцита, гістіоцита, горбика, гранулоцита, дентикля, зачатка, каменя (одиничне значення), лейкоцита, перикімата, петрифіката, одонтобласта, пародонта, періодонта, пухирця, пухиря, рога, рубця, сосочка, фолікула, цементоцита, язика.*

Закінчення **-у, -ю** мають іменники чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку однини, коли вони означають:

а) назви переважної більшості хвороб, зокрема хвороб зубів і щелепно-лицевої ділянки: *абсцесу, авітамінозу, альвеоліту, артрити, артрозу, гальванозу, герпесу, гінгівіту, гіперкератозу, глоситу, дисколориту, епулісу, забою, інфільтрату, каменю (збірне значення), кандидозу, карієсу, кератозу,*

мікозу, некрозу, остеомієліту, остеопорозу, оститу, папіліту, папіломатозу, пародонтиту, пародонтозу, перелому, періодонтиту, періоститу, пульпіту, стоматиту, флюорозу, хейліту, шоку;

окрему групу складають назви хвороб, які своїми зовнішніми проявами є свого роду анатомічними утворами, переважно на шкірі чи слизових оболонках: *вовчака, гноячка, пемфігоїда, свища, сипа, фурункула, ячменя* та іменник *правця* [4, с.214]; за цим же принципом має бути *екхімоза*, проте словники, на наш погляд, неправильно фіксують закінчення -у [11, с.632; 15, с.445];

б) назви тканин зуба, окремих його елементів, сукупність органів у системі: *апарату* (жувального, зубощелепного), *дентину*, *епітелію*, *каналу* (але *каналця*), *предентину*, *пункту* (ретенційного), *рогу* (пульпи), *уступу*, *цементу*, *шару*; іменник *прикусу*;

в) назви процесів, лікувальних технологій, препаратів, речовин: *абразиву, адгезиву, аерозолу, акантолізу, акрилату, актиномікозу, амелогенезу, аналізу, анамнезу, біоценозу, бондингу, гальванозу, герметіку, гістогенезу, дезінфектанту, дентиногенезу, депофорезу, доступу, евгенолу, ексудату, ембріогенезу, кальмецину, кальцеміну, композиту, компомеру, кондиціонеру* (гель ортофосфорної кислоти), *кофердаму, кюретажу, лаку, ліквору, макро-, мікрофілу, мінідаму, нальоту, ормокеру, оротату калію, патогенезу, пігменту, порошку, прикусу, проколу, прополісу, наркозу, поліметилметакрилату, праймеру, ротокану, силеру, силікату, спонгіозу, стоматидину, токоферолу, убістезину, ультракаїну, філеру* (як речовина), *фторопатиту, фтор-гелю, цементу*; але: *активатора, бондинг-агента, інгібітора, ініціатора* (фотополімеризації), *каталізатора, наповнювача, окислювача, стабілізатора*.

За нашими спостереженнями, найбільші труднощі в користуванні термінами з **ортопедичної стоматології** теж викликає родовий відмінок однини іменників чоловічого роду 2 відміни, що загалом характерно і для користувачів українською мовою в цілому.

Серед найпроблемніших у вищезгаданому аспекті питань щодо термінів ортопедичної стоматології – іменник *імплантат*. У наукових і навчально-методичних працях виявляємо *імплантата* й *імплантату*. Підкреслимо, що в цьому питанні слід дотримуватися норми, яку фіксує найавторитетніший науковий перекладний словник [11, с.196],- *імплантата*; так само – *трансплантата* [11, с.551]. Це закономірно, бо цей іменник підпадає під правило правопису, згідно з яким терміни іншомовного походження, які означають **конкретні** предмети, мають закінчення **-а**. За цим же правилом закінчення **-а (-я)** мають такі іменники-терміни, які вживаються в мові ортопедичної стоматології: *абажура* (форми опоки); *абатмента*, *артикулятора* (Бонвіля, Гізі, Монсона, Хайта), *атачмена*, *болта*, *бора*, *важеля*, *відламка*, *вініра*, *гарнітура* (штучних зубів; провізорних коронок), *гачка* (напр., для піднімання піднебіння), *гвинта*, *гінгівоформера*, *гребеня*, *дискотримача*, *дистилятора*, *дозатора*, *елеватора*, *еталона* (кольору зуба); *зліпка*, *зонда*, *зуба*, *інструмента* (напр., для введення амальгами в порожнину зуба; для зняття зубного каменя), *каркаса* (напр., *металевого каркаса базису протеза*), *кламера*, *коефіцієнта* (жувальної ефективності зубів за Агаповим, Оксманом); *контрфорса*, *контриштампа*, *кореня*, *корнцанга*, *крампона*, *моляра*, *наконечника*, *обтуратора*, *оклюдатора* (Бонвіля), *осколка*, *пелота*, *плунжера* (Елокса), *протеза*, *пульпекстрактора*, *скальпеля*, *сканера*, *скелера*, *стержня*, *стерилізатора*, *тампона*, *тигля*, *феномена* (Попопа-Годона), *цоколя*, *шарніра*, *шліфа*, *шпателя*, *штифта*, *штонфера* і подібні.

Натомість цілковито обґрунтовано закінчення **-у (-ю)** мають такі іменники з відповідною семантикою: *афінажу*, *бруксизму*, *вивиху*, *гелю*, *гіпсу*, *глотиту*, *гною*, *карієсу*, *наркозу*, *опакеру*, *перелому*, *порошку*, *праймеру* («SYNTAC», «GLUMA»); *прикусу*, *припою*, *транспаренту* (опалового в сучасних системах керамічних мас), *уступу* (напр., пришийкового; препарованого зуба; абатмента), *цементу*.

У термінологічній системі ортопедичної стоматології функціонують іменники, закінчення яких (*-а* чи *-у*) регламентуються лексичним значенням слова: *алмаза* (коштовний камінь) - *алмазу* (мінерал); *апарата* (прилад: *апарата Оксмана; апарата Лімберга; апарата Катца*) – *апарату* (установа; сукупність органів, об'єднаних спільною функцією: *жувального апарату; опорно-рухового апарату*); *блока* (операційного; гіпсового; *блока керування; гідроблока*) – *блоку* (напр., об'єднання держав); *елемента* (напр., *опорного елемента мостоподібного протеза; встановлення внутрішньокісткового елемента*) – *елементу* (напр., хімічного); *інструмента* (хірургічного) – *інструменту* (збірне знач.); *каменя* (одиничне, напр., *зубного каменя*) – *каменю* (збірне); *клина* (предмет) – *клину* (просторове поняття); *корпуса* (в знач. «тулуб»; частина приладу) – *корпусу* (споруда; військове з'єднання); *органа* (анатомічний утвір) – *органу* (установа; друковане видання; засіб); *упора* (*ножного упора стоматологічного крісла*) – *упору* (дія); *центра* (в математиці) – *центру* (напр., *центру імплантата*); *шаблона* (напр., *за допомогою хірургічного шаблона виконували пілотне свердління для формування кісткового ложа під імплантат*) – *шаблону* (у знач. зразок).

У лексиці з ортопедичної стоматології зустрічаються, на жаль, і лексикографічно зафіксовані неточності щодо родового відмінка. Це стосується насамперед іменників «*базис*» і «*секвестр*». Обидва вони полісемічні (багатозначні). Так, іменник «*базис*» тлумачними словниками трактується насамперед як філософське поняття – «сукупність виробничих відносин, що становлять економічну структуру суспільства» [8, т.1, с.57]. У такому абстрактному значенні, звісно, цей іменник має закінчення *-у*. Але орфографічні словники не фіксують закінчення *-а*, не враховуючи іншого, конкретного, значення цього іменника – те саме, що база, основа (як конкретний предмет), із яким цей іменник широко застосовується в лексиці з ортопедичної стоматології. Тому і в працях з ортопедичної стоматології мусимо вживати: *перелом базису зубного протеза*. А тлумачні словники

поки що зовсім не враховують значення цього слова як стоматологічного терміна.

Так само іменник *«секвестр»* має два значення: «1. юр. Заборона або обмеження, накладене органами державної влади на користування приватним майном. 2. мед. Ділянка омертвілої тканини, що відділилася від здорової» [8, т.3, с.259]. Цілком очевидно, що ці значення відрізняються насамперед за ознакою конкретності чи абстрактності як визначального критерію вибору закінчення родового відмінка: для першого значення - *-у*, для другого - *-а*. Проте словники фіксують лише закінчення *-у* [10, с.684; 3, с.476].

Суперечливою є лексикографічна фіксація закінчень іменників *«відбиток» (-а)* [2, с.99] і *«відтиск» (-у)* [10, с.109], хоча в ортопедичній стоматології вони мають спільне значення.

Окремих коментарів, на наш погляд, потребують іменники *«орган»* і *«апарат»*, які широко вживаються в мові медицини, зокрема і в різних галузях стоматології.

Іменник *«орган»* має два значення: 1) частина організму; 2) установа; друковане видання; засіб [10, с.470]. Підкреслимо, що з першим значенням, яке визначальне в медицині, цей іменник у родовому відмінку однини має закінчення *-а*: *емалевого органа; будова зуба як органа* і т.д.

Іменник *«апарат»* також має два значення: 1) пристрій; 2) установа; сукупність органів [10, с.25]. Звідси особливості вживання відмінкових закінчень такі:

- у значенні *«пристрій»* - закінчення *-а*: *вивчали будову системи «Вектор» (фірма «Durr-Dental») як стоматологічного апарата;*
- у значенні *«сукупність органів»* - закінчення *-у*: *досліджували особливості функціонування зубощелепного апарату* і под.

Необхідно підкреслити, що до неузгоджених правописних питань належать закінчення родового відмінка таких іменників: *пародонт, періодонт, кондиціонер*. Розглянемо їх докладніше. Оскільки *«пародонт – це комплекс тканин, що оточують зуб. До нього входять ясна, цемент кореня,*

періодонтальна зв'язка (періодонт) і альвеолярна кістка» [13, с.75], то за семантичними ознаками іменники *пародонт, періодонт* явно підпадають під категорію, яка в правописі визначена як «речовина, маса, матеріал» [14, с. 69], а отже, мають уживатися із закінченням *-у* - так само, як назви інших тканин зуба: *цементу, дентину*. Натомість відомі натеper авторитетні термінологічні словники фіксують ці іменники із закінченням *-а* [11, с.364; 14, с.269].

Іменник *«кондиціонер»* донедавна мав значення конкретного предмета - апарата, «за допомогою якого досягаються потрібна температура, вологість повітря тощо в закритих приміщеннях» [12, с.287]. Із таким значенням цей іменник уживається в родовому відмінку із закінченням *-а: кондиціонера*. Проте сучасна мова, як і загалом суспільство, дуже динамічна. Зі стрімким розвитком новітніх технологій у різних галузях науки, техніки, виробництва розширюється семантика багатьох слів. Так, нині в побуті широко відомий кондиціонер як косметичний засіб для догляду за волоссям - із таким значенням іменник має вживатися із закінченням *-у: кондиціонеру*. Незамінним атрибутом сучасних терапевтичних лікувальних технологій став кондиціонер – протравлювальна рідина. Безперечно, що з таким значенням теж має бути *кондиціонеру*. Проте словники поки що неправомірно фіксують тільки закінчення *-а*.

Неправильно і парадоксально, на наш погляд, зафіксоване закінчення *-а* родового відмінка іменника *«мономер»* [10, с.380] («низькомолекулярна хімічна сполука, яка є первісним *матеріалом* для синтезу полімерів» [12, с.369]). Адже в цьому ж авторитетному джерелі [10, с.555] для іменника *«полімер»* цілком правильно як назви, що підпадає під категорію речовини, матеріалу, вказується закінчення родового відмінка *-у*. Цілком очевидно, що за українським правописом [14, с.69] має бути: *мономеру, полімеру: Деякі виробники вводять каталізатори, що сприяє перебігу вільнорадикальної реакції, підвищуючи ступінь полімеризації мономеру і зменшуючи поглинання*

води; До складу порошку полімеровмісних СІЦ входять часточки волокон чи затверділого **полімеру** [13, с.153].

Перспективи подальших досліджень – продовжити дослідження лексичної та правописної специфіки стоматологічної терміносистеми.

Висновок

Кожному досліднику, лікарю, зокрема і стоматологу, необхідні розвинуті чуття наукової мови, мовний смак, володіння науковим стилем мовлення і письма, мовними засобами наукового, насамперед вузькоспеціалізованого тексту. Ці якості є результатом цілеспрямованої роботи над собою, можливість для якої відкриває пропонувана стаття.

Література

1. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А.Симоненко.- К.,1987.- С.4.
2. Лещенко Т.О. Мовно-жанрова специфіка наукової статті зі стоматології як цілісного наукового твору / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко // Український стоматологічний альманах. - 2012. - №1.- С.3-11.
3. Лещенко Т.О. Професійна мова медика / Т.О. Лещенко.- Полтава, 2004.- 140 с.
4. Лещенко Т.О. Українська мова за професійним спрямуванням / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко.- Полтава, 2010.- 234 с.
5. Лещенко Т.О. Унормованість термінів терапевтичної стоматології / Т.О.Лещенко, Т.В.Шарбенко, О.С.Павленкова // Український стоматологічний альманах.- 2014. -№1. - С.100-108.
6. Лещенко Т.О. Унормованість термінів з ортопедичної стоматології / Т.О.Лещенко, Т.В.Шарбенко //Український стоматологічний альманах.- 2012.- №2.- С.93-99.
7. Місник Н.В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології / Н.В. Місник // Українська

- термінологія і сучасність: матеріали II Всеукр. наук. конф. – К., 1997.- С.197-199.
8. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.- К.: Аконіт, 2001.
 9. Новітній російсько-український словник / Укладач Коврига Л.П.; за ред. проф. Степаненка М.І.- Харків: Белкар-книга, 2006.- 1072 с.
 10. Орфографічний словник української мови.- К.: Довіра, 1994.- 864 с.
 11. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина.- К.: Наук.думка, 1996.- 660 с.
 12. Словник іншомовних слів/ Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута.- К.: Наук.думка, 2000.- 680 с.
 13. Терапевтична стоматологія: підручн. для студ. стом. ф-ту вищ. мед. навч. закл. ІУ рівня акред.; за ред. А.К. Ніколішина.- Вид.2-ге, випр. і доп.- Вінниця: Нова Книга, 2012. -680 с.
 14. Український правопис.- К.: Наук. думка, 1993. -240 с.
 15. Усатенко О.К. Російсько-український словник медичної термінології / О.К.Усатенко.- К.: Наук. думка, 1996.- 463 с.

Стаття надійшла
17.02.2017 р.

Резюме

Висвітлені правописні особливості в нормованого вживання базових термінів терапевтичної та ортопедичної стоматології в українській мові – іменників чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку. Запропонована власна класифікація.

Ключові слова: в нормованість, медичний термін, правопис, терапевтична стоматологія, ортопедична стоматологія, іменник, родовий відмінок.

Резюме

Проанализированы особенности унормированного употребления базовых терминов терапевтической и ортопедической стоматологии в

украинском языке – имен существительных мужского рода 2 склонения в родительном падеже. Предложена авторская классификация.

Ключевые слова: унормированность, медицинский термин, правописание, терапевтическая стоматология, ортопедическая стоматология, имя существительное, родительный падеж.

Summary

T.O.Leschenko

TERMS IN DENTISTRY: THE ENDS OF MASCULINE NOUNS IN THE SECOND DECLENSION IN GENITIVE CASE

The Higher State Educational Department of Ukraine
«Ukrainian Medical Stomatological Academy», Poltava

Terminological system of Dentistry is one of the most difficult language in medicine. The fast internationalization of medical communication and formation of the large number of new terms assist the linguists to the in-depth study of medical dental terminology. These provisions predetermined the relevance of research, which the author continues a series of articles on their academic functioning in the language style of dentistry.

The aim of the research is to cover spelling features of dentistry basic terms – masculine nouns in the second declension in genitive case.

The material of research – scientific texts on dentistry (thesis, journal articles).

The results of study and their discussion

Normalization and proper use of terminosystemy dentistry is directly dependent on solving a number of problems: inaccurate lexical marking of scientific concepts; the use of words not peculiar to the Ukrainian language, in particular scientific style; the terminological polysemy (multiple meanings); violations of lexical, stylistic and especially spelling rules.

Particular difficulties in terminosystemy dentistry, in general Ukrainian spelling, causes the genitive singular masculine nouns in second declension.

The author offers his own classification of case endings for the most common terms of therapeutic stomatology, which are the above nouns.

Conclusion

Every researcher, doctor, including dentist, needs a developed flair for scientific speech, language taste, the possession of the scientific style of speech and writing, language research, especially highly specialized text. These qualities are the result of purposeful work, opportunities which open the article.

Keywords: normalization, medical term, spelling, operative dentistry, prosthetic dentistry, noun, genitive.

Summary

УДК 161.2 + 616.31

Т.О.Лещенко

ТЕРМІНИ В СТОМАТОЛОГІЇ: ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ В РОДОВОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

Вищий державний навчальний заклад України

«Українська медична стоматологічна академія», м.Полтава

Термінологічна система стоматології – одна з найскладніших у мові медицини. Стрімка інтернаціоналізація медичної комунікації та утворення великої кількості нових термінів спонукають лінгвістів до поглибленого вивчення медичної стоматологічної термінологіки. Цими положеннями зумовлюється **актуальність** дослідження, яким автор продовжує цикл власних статей про функціонування наукового стилю в мові стоматології.

Мета дослідження – висвітлити правописні особливості базових термінів стоматології – іменників чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку.

Матеріали дослідження – наукові тексти зі стоматології (дисертації, журнальні статті).

Результати дослідження та їх обговорення

Унормування і правильне застосування терміносистеми стоматології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: неточне лексичне позначення наукових понять; уживання слів, не властивих українській мові,

зокрема її науковому стилю; наявність термінологічної полісемії (багатозначності); порушення лексичних, стилістичних, й особливо - правописних норм.

Особливі труднощі в терміносистемі стоматології, як і загалом в українському правописі, викликає вживання **родового відмінка** однини іменників чоловічого роду 2 відміни.

Автор пропонує власну класифікацію відмінкових закінчень найпоширеніших термінів терапевтичної стоматології, які є вищевказаними іменниками.

Висновок

Кожному досліднику, лікарю, зокрема і стоматологу, необхідні розвинуті чуття наукової мови, мовний смак, володіння науковим стилем мовлення і письма, мовними засобами наукового, насамперед вузькоспеціалізованого тексту. Ці якості є результатом цілеспрямованої роботи над собою, можливість для якої відкриває пропонована стаття.

Keywords: унормованість, медичний термін, правопис, терапевтична стоматологія, ортопедична стоматологія, іменник, родовий відмінок.